

povećanje rashoda javnog sektora i, u brojnim slučajevima, obrat temeljnih privatizacija kako bi zajednice dobile moć provesti željene promjene. Ukratko, to znači mijenjanje sveobuhvatnog viđenja naše ekonomije kako naše zagađenje ne bi promijenilo sve u našem fizičkom svijetu.

3.

JAVNO I PLAĆENO

Nadilaženje ideološke prepreke novoj ekonomiji

„Nemamo drugog izlaza nego ponovno izumiti mobilnost... većina Indije i dalje putuje autobusom, pješice ili biciklom – u mnogim gradovima bicikli koriste gotovo 20 posto stanovništva. Tako je zato što smo siromašni. Izazov je preoblikovati urbanističko planiranje kako bismo tako nastavili i kad se obogatimo.“

Sunita Narain, generalna direktorica Centra za znanost i okoliš, 2013.¹

„Gospođa u Rolls-Royceu mnogo više šteti moralu od eskadrile Göringovih bombardera.“

George Orwell, *The Lion and the Unicorn*, 1941.²

B I L O J E T I J E S N O, ali 22. rujna 2013. stanovnici drugog najvećeg njemačkog grada odlučili su vratiti vlast. Toga je dana 50,9 posto hamburških glasača odlučilo elektriku, plin i grijanje vratiti pod nadzor grada i tako poništiti val korporacijskih rasprodaja koji se odvijao tijekom proteklog desetljeća.³

Taj proces dobio je nekoliko nezgrapnih nadimaka, kao što su „remunici-palizacija“ i „rekomunalizacija“. Oni uključeni u to svoju su želju jednostavno nazvali – „lokalna vlast“.

Koalicija Naš Hamburg – Naša Mreža iznijela je niz uvjerljivih argumenata u prilog povratu javnih usluga. Lokalno nadzirani energetske sustav bavit će se javnim interesom, a ne profitom. Stanovnici će imati veći demokratski utjecaj u energetske sustavu, tvrdili su, umjesto da se odluke koje na njih utječu donose u nekim dalekim sobama za sastanke. I novac zaraden prodajom energije vraćat će se gradu, a ne gubiti u džepovima multinacionalnih dioničara koji su tada kontrolirali mreže – što je bio nedvojbena plus u vrijeme nemilosrdne javne štednje. „Ljudima je samorazumljivo da dobra o kojima svi ovise

trebaju pripadati javnosti", objasnila je u intervjuu organizatorica kampanje Wiebke Hansen.⁴

No, još je nešto pogonilo tu kampanju. Mnogi stanovnici Hamburga željeli su postati dijelom onog što se naziva *Energieviende* – brzorastućeg prijelaza na zelenu, obnovljivu energiju koji je zahvatio zemlju. Gotovo 25 posto njemačke električne energije u 2013. poteklo je iz obnovljivih izvora, većinom vjetra i solarnih elektrana te nešto pogona na bioplin i vodu – u odnosu na 6 posto 2000. godine. Gradovi Frankfurt i München, koji nikad nisu prodali svoju energetska mrežu, već su bili pristupili prijelazu i obećali se da će do 2050. i 2025. prijeći na 100 posto obnovljive energije. No Hamburg i Berlin, koji su pošli putem privatizacije, zaostajali su za njima. I to je bio temeljni argument zagovornika preuzimanja hamburške mreže – to će im omogućiti da se oslobode ugljena i atomske energije te prijeđu na zelenu.⁵

Mnogo se pisalo o njemačkoj tranziciji na obnovljivu energiju – posebno o brzini kojom se to osvrivalo, kao i ambicioznim budućim ciljevima (država do 2035. planira ostvariti 55 do 60-postotni udio obnovljive energije).⁶ Također se žestoko raspravljalo i o slabostima programa, naročito o pitanju je li odlaganje od atomske energije uzrok povratka ugljenu (više o tome u sljedećem poglavlju).

Ipak, u svoj toj analitici slabo se pazilo na jedan ključni čimbenik koji je omogućio možda najbrži svjetski prijelaz na vjetar i sunčevu energiju – činjenicu da su u stotinama gradova diljem zemlje građani odlučili oduzeti energetske mreže privatnim korporacijama koje su ih otkupile. Anna Leidreiter, aktivistica u World Future Councilu, ovaako je to izrazila nakon glasovanja u Hamburgu: „Ovo je znak odmaka od neoliberalne politike devedesetih, kad je velik broj njemačkih općina prodao svoje javne službe velikim korporacijama, jer im je trebao novac za stabilizaciju gradskih proračuna.“⁷

Sve to nije nimalo nevažan trend. Bloombergovo izvješće: „Od 2007. naovamo nastalo je više od 70 posto gradskih tvrtki, a u tom razdoblju javni operateri preuzeli su više od 200 koncesija za vođenje energetskih mreža od privatnih kompanija.“ Iako ne postoji nacionalna statistika, Njemačka udruga lokalnih operatera uvjeren je da je mnogo više velikih i manjih gradova nadzor nad svojim mrežama preuzelo iz ruku stranih korporacija.⁸

Najviše iznenađuje silina kojom se velik dio njemačke javnosti okrenuo protiv privatizacije energetike. Godine 2013. u Berlinu je 83 posto glasača glasovalo za prijelaz na javno vlasništvo energetske mreže koja bi se u budućnosti temeljila na 100-postotnom udjelu obnovljivih izvora. Na referendum nije izišao dovoljan broj birača da bi bio obvezujući (iako je kampanja zamalo ostvarila taj cilj), ali on je toliko jasno izrazio stav javnosti da vode kampanje i dalje traže da, po isteku sadašnjih ugovora, nadzor nad mrežom prijeđe u ruke neprofitnim operaterima.⁹

Poništenja energetskih privatizacija – povezana naročito sa željom za obnovljivom energijom – zadnjih godina proširila se i izvan Njemačke te su doprla i do Sjedinjenih Država. Primjerice, sredinom 2000-ih stanovnici i lokalni dužnosnici u liberalnom Boulderu (država Colorado) počeli su lobirati da njihova privatizirana energetska tvrtka s ugljena prijeđe na obnovljive izvore energije. Sama tvrtka, Xcel Energy sa sjedištem u Minneapolisu, nije bila naročito zainteresirana, pa je koalicija ekologa i energetske skupine mladeži zvane New Era Colorado došla do istog zaključka kao i glasači u Njemačkoj – moraju povratiti svoju mrežu. Ovakvo to objašnjava Steve Fenberg iz New Ere. „Opskrba energijom temelji se najvećim dijelom na ugljenu i po tome smo gotovo na prvom mjestu u državi, a Boulder je ekološki svjesna zajednica pa smo to htjeli promijeniti. Shvatili smo da nemamo kontrolu, ako ne nadziremo opskrbu energijom.“¹⁰

Godine 2011., unatoč tome što ih je Xcel nadglasao u omjeru deset naprama jedan, koalicija za obnovljivu energiju uspjela je dobiti dva glasa i Gradsko vijeće Boulderu pozvati da razmotri mogućnost ponovnog otkupa energetskog sustava.¹¹ Glasovanje nije odmah stavilo energetsku mrežu pod javni nadzor, no grad je dobio vlast i sredstva da ozbiljno razmotri mogućnost (na čemu se trenutno radi). Koalicija je pobijedila i na ključnom referendumu 2013., suprotstavivši se Xcelovom pokušaju da spriječi osnivanje novog javnog poduzeća – ovaj put nadmoćnom većinom.

Bili su to povijesni referendumi – drugi gradovi već su ranije poništili privatizacije zato što nisu bili zadovoljni kvalitetom usluga ili cijenama koje je nametnuo privatni operater. No bio je to prvi put da američki grad takve korake poduzima „isključivo zbog smanjivanja svog utjecaja na planet“, kako govori Tim Hillman, ekološki inženjer iz Boulderu. Javnost je u svojim kampanjama usredotočila snagu na borbu protiv klimatskih promjena i otružila je Xcel da je još samo jedna tvrtka iz industrije fosilnih goriva koja stoji na putu toliko potrebnoj klimatskoj akciji. „Želimo svijetu pokazati da je moguće odgovorno energijom opskrbljivati grad i sve to ne plaćati previše“, govori sada. „Želimo da to postane uzor, a ne još samo jedna interna fora u ovoj zajednici.“¹²

Kampanju u Boulderu karakterizira činjenica da, za razliku od nekih njemačkih, nije otpočela protivljenjem privatizaciji. Lokalni pokret u Boulderu rodio se iz želje za prijelazom na čistu energiju, bez obzira na to tko je pribavljiva. No u pokušaju da ostvare svoj cilj, stanovnici su otkrili da moraju srušiti jedan od temeljnih ideoloških stupova ere slobodnog tržišta – mišljenje da su privatne službe uvijek nadmoćne onim javnima. To slučajno otkriće iznimno je slično onom koje su polučili stanovnici Ontarija kad je postalo jasno da im prijelaz na zelenu energiju podrivaju davno potpisani sporazumi o slobodnoj trgovini.

Iako se rijetko spominje u raspravama o klimatskoj politici, postoji jasna i čvrsta povezanost između javnog vlasništva i sposobnosti zajednica da se

oslobode prijave energije. Mnoge države s najviše postavljenim ciljevima na području obnovljive energije upravo su one koje su uspjele velike dijelove energetskog sektora održati u javnim (često i lokalnim) rukama – među njima su Austrija i Norveška. U SAD-u su gradovi s najambicioznije postavljenim energetske ciljevima upravo oni s javnim energetske mrežama. Primjerice, Austin u Teksasu već je ostvario cilj od 35 posto obnovljive energije postavljen za 2020., a Sacramento u Kaliforniji sprema se ostvariti slično i pritom postavlja pionirski cilj 90-postotnog smanjenja emisija do polovice stoljeća. S druge strane, kako tvrdi John Farrell, viši istraživač u Institutu za lokalnu samoodrživost iz Minneapolisa, stav većine privatnih tvrtki glasi ovako: Uzet ćemo novac koji zaradimo prodajom fosilnih goriva i koristiti se njime da što češće lobiramo protiv svake promjene načina našeg poslovanja.¹³

No to ne znači da privatni energetske monopoli neće svojim klijentima ponuditi mogućnost da kupuju energiju iz obnovljivih izvora, kao dio paketa koji uključuje i fosilna goriva – mnogi nude takav izbor, često po najvišim cijenama. Neki pak nude isključivo obnovljivu energiju, iako ona u potpunosti potječe iz velikih hidroelektrana. Kao što ne stoji ni tvrdnja da će javna energetska i svim slučajevima otići u zeleno – mnogo je javnih energetske tvrtki koje su ostale ovisne o ugljenu i tvrdokorno se opiru promjenama.

Dođuše, mnoge zajednice otkrivaju da javne tvrtke često treba čvrsto pritisnuti kako bi smanjenje emisija uvele kao prioritet (taj proces možda će iziskivati neke korjenite reforme kako bi se tvrtke učinilo demokratičnijima i odgovornijima prema potrošačima), dok privatni energetske monopoli neće nuditi takvu mogućnost. Odgovorne prvenstveno svojim dioničarima i pokretane potrebom za što višim kvartalnim profitima, privatne kompanije spremne će prigrliti obnovljive izvore samo ako oni neće utjecati na njihovu zaradu ili im ih nameće zakon. Ako se obnovljivi izvori smatraju manje profitabilnima – barem kratkoročno – onda takve kompanije jednostavno neće prijeći na njih. I zato, kako kaže njemački antinuklearni aktivist Ralf Gauger, sve više ljudi dolazi do zaključka da se „energetske zalihe i ekološka pitanja ne bi smjelo ostaviti u rukama privatnog, profita okrenutog, interesa.“¹⁴

No to ne znači da bi privatni sektor trebalo isključiti iz prijelaza na obnovljive izvore – tvrtke za proizvodnju energije iz sunca i vjetra već opskrbljuju milijune i milijune potrošača diljem svijeta čistom energijom, nudeći i inovativne modele kreditiranja koji potrošačima omogućuju izbjegavanje početnih troškova nabave vlastitih krovnih solarnih ploča. Unatoč tim nedavnim uspjesima, tržište se pokazalo krajnje nestabilnim i, sukladno predviđanjima Međunarodne agencije za energiju, razine ulaganja u čistu energiju trebale bi četverostruko porasti do 2030. ako želimo ostvariti cilj ostanka ispod 2 stupnja zagrijavanja.¹⁵

Procvalo privatno tržište zelene energije lako je zamijeniti vjerodostojnim klimatološkim planom, no, iako povezani, oni nisu jednaki. U potpunosti je

moгуć procvat tržišta obnovljivih izvora, s cijelom novom generacijom „sunčanih i vjetrovih poduzetnika“ koji se brzo bogate, a da pritom naše države, u ono malo vremena što nam je preostalo, i dalje ne uspijevaju ostvariti smanjenje emisija sukladno znanosti. Kako bismo bili sigurni da ćemo ostvariti te ciljeve, potrebni su nam pouzdaniji sustavi od silovitih eksplozija privatnog tržišta. Ovakvo to objašnjava stručni rad koji je 2013. objavio istraživački tim sa Sveučilišta u Greenwicu: „Povijesno je privatni sektor igrao nevažnu ulogu u ulaganjima u proizvodnju obnovljive energije. Vlade su bile odgovorne za gotovo sva ulaganja. Trenutačno iskustvo diljem svijeta, uključujući i europska tržišta, također pokazuje da privatne tvrtke i energetske tržište nisu kadri ostvariti ulaganja potrebnih razmjera u obnovljive izvore energije.“¹⁶

Navodeći razne primjere vlada koje su se okrenule javnom sektoru kako bi potaknule tranziciju (među njima i njemački primjer), jednako kao i primjere velikih korporacijskih projekata obnovljive energije koje su ulagači prekidali na vrhuncu, istraživački tim iz Greenwicha zaključuje: „Aktivna uloga vlade i infrastrukture javnog sektora stoga je još važniji uvjet za razvoj obnovljivih izvora energije od ijednog skupog sustava javnog subvencioniranja tržišta ili privatnih investitora.“¹⁷

Traganje za mehanizmima koji imaju najveću šansu ostvarenja radikalne i neopisivo rizične energetske tranzicije postalo je omednava više važno. Zato što je sad jasno da je – barem s tehničkog gledišta – savršeno moguće naše energetske sustave brzo prebaciti na 100-postotni udio obnovljivih izvora. Godine 2009. Mark Z. Jacobson, profesor građevine i projektiranja okoliša sa Sveučilišta Stanford, i Mark A. Delucchi, istraživač u Institutu za izučavanje transporta na Sveučilištu Kalifornija u Davisu, osmislili su revolucionaran detaljan plan „kako bi se 100 posto svjetske energije, za svrhe, moglo nadomjestiti vjetrom, vodom i suncem, i to sve do 2030. godine“. Plan ne obuhvaća samo proizvodnju energije nego i prijevoz, kao i grijanje i hlađenje. Kasnije objavljen u časopisu *Energy Policy*, plan je jedan od nekolicine vjerodostojnih studija nastalih nekoliko zadnjih godina koje pokazuju kako bogate države i regije mogu prebaciti cjelokupnu, ili gotovo cjelokupnu, energetske infrastrukturu na obnovljive izvore unutar razdoblja od dvadeset do četrdeset godina.¹⁸ Studije koje otkrivaju mogućnosti brzog napretka obuhvaćaju:

- U Australiji su Institut za energiju Sveučilišta u Melbourneu i neprofitna skupina Beyond Zero Emissions objavili nacrt za postizanje 60 posto sunca i 40 posto vjetra kao izvora električne energije u nevjerojatnih deset godina.¹⁹
- Do 2014. godine Nacionalna uprava za oceane i atmosferu SAD-a (NOAA) zaključila je, temeljeći to na svojim opsežnim istraživanjima klimatskih uzoraka, da bi ekonomski isplative elektrane na vjetar i

sunce mogle pokrivati gotovo 60 posto elektroenergetskog sustava SAD-a do 2030.²⁰

- Među onim konzervativnijim projektima ističe se veliko istraživanje Nacionalnog laboratorija za obnovljivu energiju Ministarstva energije SAD-a iz 2012., koje tvrdi kako bi vjetar, sunce i ostale trenutno dostupne zelene tehnologije mogle zadovoljiti 80 posto američkih potreba za električnom energijom do 2050.²¹

Najviše od svega obećava novo istraživanje skupine istraživača sa Stanforda pod vodstvom Marca Jacobsona (jednog od aurore globalnog plana iz 2009.). U ožujku 2013. u časopisu *Energy Policy* objavili su studiju koja pokazuje da bi država New York mogla do 2030. sve svoje potrebe za energijom podmirivati obnovljivim izvorima. Jacobson i suradnici razvijaju slične programe zasebno za svaku saveznu državu te su već objavili izvješće na saveznoj razini. »Potpuna je neistina da su nam potrebni prirodni plin, ugljen ili nafta – to je običan mit«, izjavio je za *New York Times*.²²

»Za sve to je potrebna transformacija uistinu velikih razmjera«, kaže. »Bit će potreban napor jednak slanju Apolla na Mjesec, ili izgradnje savezne mreže autocesta. Ipak, moguće je, čak i bez korištenja novih tehnologija. Moramo samo kolektivno odlučiti da je to pravac kojim kao društvo želimo ići.« Jasno naznačuje što tome stoji na putu: »Najveće prepreke su društvene i političke – potrebna je volja da se to ostvari.«²³

U stvarnosti, potrebno je više od volje – potreban je korjenit ideološki pomak o kojem smo već govorili. Budući da su se naše vlade radikalno promijenile od vremena kad se kovalo i u stvarnost provodilo ambiciozne nacionalne projekte. Imperativi što ih je iznjedrila klimatska kriza kose se s prevladavajućom logikom našeg vremena i na brojnim drugim područjima.

Svaki put kad nova, rekordna prirodna katastrofa ispuni zaslone naših televizora ljudskim užasima, to je samo još jedan podsjetnik koliko klimatska promjena zahtijeva ulaganja u »javne temelje« našeg društva, klimave i ruševne nakon višedesetljetnog zanemarivanja.

Obnova – i ponovno otkriće – javne sfere

Kad sam prvi put ugledala Nastran Mohit, bila je ubundana u dugačak, napuhan, crni kaput s bijelom tokom nabijenom preko očiju i izvikivala je naredbe volonterima okupljenima u nezagrijanom skladištu. »Uzmi papir i ispiši sve što je potrebno«, govorila je ta blagolagoljiva tridesetogodišnjakinja skupini novookrštenoj kao Ekipa 1. »Dobro, idemo. Tko je Ekipa 2?«²⁴

Bilo je to deset dana nakon što je udarila superoluja Sandy; nalazili smo se u jednom od najteže pogodjenih područja u Rockawaysu, dugačkom uskom

pojasu priobalnih zajednica u Queensu. Olujne vode su se povukle, ali su još stotine podruma bile poplavljene, a napajanje i mobilne stanice nisu radile. Nacionalna garda patrolirala je ulicama u kamionima i terencima, provjeravala poštuje li se policijski sat, no kad je u pitanju bilo pružanje pomoći onima zabludjelima u hladnoći i tami, država i velike agencije za pomoć u velikoj su mjeri podbacile. (Ili, točnije rečeno, zadržale su se na onom bogatijem kraju poluotoka Rockaway, gdje su te organizacije i agencije bile snažno prisutne i od velike pomoći.)²⁵

Vidjeviši takvu pustoš, tisuće, većinom mladih volontera organiziralo se pod sloganom »Okupirajmo Sandy« (velik broj bili su veterani pokreta Okupirajmo Wall Street) te su dijelili odjeću, pokrivače i toplu hranu stanovnicima zamearenih područja. Uspostavili su mreže za obnovu u općinskim centrima i ctkvama, te od vrata do vrata obilazili tamošnje zloglasne socijalne zgrade, neke visoke i dvadeset tri kata. »Muj« je postao sveprisutan pojam, kao primjerice u: »Trebamo li doći do vas i izvući vam mulj iz podruma?« Ako je odgovor bio porvrdan, ekipa žustrih dvadesetogodišnjaka pojavila bi se na pragu s krpama, rukavicama, lopatama i klorom, spremna da obavi posao.

Mohit je u Rockaway stigla kako bi pomogla pri raspodjeli osnovnih potrepaština, ali je brzo uočila ono važnije – u nekim područjima doslovno nitko nije pružao zdravstvenu skrb. A potreba za njom bila je tolika da ju je to uplašilo. Još od pedesetih godina, Rockaways – nekoć privlačno odmaralište – pretvorilo se u odlagalište njujorške sirotinje i onih nepoželjnih: socijalnih slučajeva, starijih i opuštenih pacijenata iz umobolnica. Njih su trpali u nebudere, često na dijelu poluotoka poznatom kao »Bagdad Queensa«.²⁶

I kao u još mnogim takvim mjestima, javne usluge u Rockawaysu bile su svedene na najmanju moguću mjeru, da bi ih potom srezali još i više. Samo šest mjeseci prije oluje, bolnički centar na poluotoku – jedna od samo dvije bolnice u tom području koja se skrblila za siromašne i starije – zatvorila je vrata kad je državno Ministarstvo zdravlja odbilo pomoći. Lokalne ambulante pokušale su popuniti tu rupu, no bile su poplavljene u oluji te se, kao i ljekarne, još nisu otvorile. »Ovo je mrtva zona«, uzdahнула je Mohit.²⁷

Tako su ona i prijatelji iz Okupirajmo Sandy pozvali sve njima znane liječnike i bolničare te ih zamolili da donesu sve zalihe kojih se uspiju dočepati. Zatim su nagovorili vlasnika stare, u oluji oštećene krznarije da im dopusti pretvoriti dućan u glavno središte priručne pokretne bolnice. Usred krznara koja su visjela sa stropa, liječnici i sestre volonteri počeli su primati pacijente, liječiti rane, pisati recepte i savjetovati traumatizirane.

Pacijenata nije nedostajalo – u prva dva tjedna, procjenjuje Mohit, klinika je pomogla stotinama. Onog dana kad sam je posjetila, morile su je brige o ljudima još uvijek zatočenima u višekaticama. Dok su volonteri od vrata do vrata dijelili potrebštine u zamračnim zgradama, s baterijama na čelu, ondje su zaticali kritičan broj bolesnih. Nestalo je lijekova za rak i HIV/AIDS,

spremnici kisika su se ispraznili, dijabetičari su ostali bez inzulina, a ovisnici su upali u krizu. Neki su bili previše bolesni da bi se usudili spustiti mračnim stubištima i tako doprijeti do pomoći; neki nisu pošli zato što nisu imali kamo i nisu mogli napustiti poluotok (podzemna i autobusi nisu vozili); drugi su strahovali da će im, ako izidu iz stana, netko provaliti. A bez mobitela i struje za televizore, mnogi nisu imali pojma što se vani zbiva.

Najteže je zvučalo to što su stanovnici izjavili kako im, sve dok se nisu pojavile ekipe iz Okupirajmo Sandy, nakon oluje nitko nije pokušao na vrata. Ni iz Ministarstva zdravlja ni iz Stambenoga (odgovornog za upravljanje zgradama), niti iz velikih humanitarnih agencija (Crveni križ). „Ostala sam totalno bez teksta“, rekla mi je Mohit. „Medicinske skrbi doslovno nije bilo.“²⁸ Prisjećajući se već legendarnog napuštanja njujorleanske sirotinje tijekom poplave 2003., rekla je: „Ovo je Katrina 2.0.“²⁹

Nakon što je prepoznata hitna potreba za zdravstvenom skrbi i kad su liječnici volonteri čak i ispisali potrebne recepte, dogodio se i najgori dio cijele priče. „Nosili smo ih u ljekarnu, odakle su nas vraćali zato što su trebali podatke o osiguranju. Nakon što smo sve prikupili i vratili se, oni su nam rekli: ‘Trebamo i njihov OIB.’“³⁰

Prema istraživanju koje je 2009. proveo Medicinski fakultet Sveučilišta Harvard, svake godine u Sjedinjenim Državama umre 45.000 ljudi, zato što nemaju zdravstveno osiguranje. Kako ističe jedan od koautora istraživanja, to znači, svakih dvanaest minuta jedan umri. Nije jasno kako bi Obama obustavljeni zakon iz 2010. promijenio te brojke, no promatrajući kako osiguravajuće tvrtke usred najgore oluje u njujorškoj povijesti i dalje novac pretpostavljaju ljudskome zdravlju, ta već postojeća nepravda razotkriva se u novom, opasnijem svijetu. „Potrebna nam je univerzalna zdravstvena skrb“, izjavila je Mohit. „I to se ne može izbjeći. To se apsolutno ne može izbjeći.“ Oni koji se ne slažu neka dođu u pogodena područja, rekla je, zato što je to „savršena situacija da ljudi stvarno uvide koliko je ovaj sustav bešćutan, nehuman i barbarski.“³⁰

Riječ „apokalipsa“ potječe iz grčkoga *apokalypsis*, što znači „nešto razotkriveno“, otkrivenje. Osim potrebe za radikalno boljim sustavom zdravstvene skrbi, mnogo se još toga otkrilo i razotkrilo kad su se tog listopada iz New Yorka povukle poplavne vode. Tragedija je otkrila koliko je opasno ovisiti o centraliziranim izvorima energije, koje je moguće uništiti jednim udarom. Otkrila je smrtonosnu cijenu socijalne izolacije, s obzirom na to da su u najvećoj opasnosti bili ljudi koji nisu poznavali vlastite susjede ili su pak strepili od njih. U međuvremenu, one najčvršće povezane zajednice, u kojima su se susjedi međusobno skrili za sigurnost, doslovno su najbolje pregrmjele oluju.

Takvo stanje nije kamikazično samo za Rockaways nego, čini se, sva područja gdje se državljanin našli na putu oluje. U Flat Hooku, u Brooklynu, mnogi stanovnici bili su bez struje tri tjedna, tijekom kojih Stambena uprava nijednom nije suslavno išla od vrata do vrata. Šezdesetogodišnji Wally Bazemore otkrio je to sažao na skupu oporbnih stana: „Bili smo doslovno u tami, u totalnom mraku.“

Ta katastrofa otkrila je i velike rizike koji potječu iz temeljne nejednakosti, s obzirom na to da su oni – neprijavljeni radnici, bivši zatvorenici, stanovnici socijalnih stanova – patili najduže i najteže. U siromašnim četvrtima kuće su bile poplavljene ne samo vodom nego i teškim kemikalijama i deterdžentima – ostacima ekološkog razizma sustava koji je toksičnim granama industrije dopuštao izgradnju u područjima nastanjena većinom afroameričkim stanovništvom. Socijalni stanovi prepušteni propadanju – grad je, naime, otezao ne bi li ih prodao građevincima – pretvorili su se u smrtonosne zamke u kojima su prastare električne i vodovodne instalacije u potpunosti popustile. Aria Doe, izvršna direktorica Akcijskog centra za obrazovanje i razvoj zajednice u Rockawayju, izjavila je kako su najsiromašniji stanovnici poluotoka bili „dva metra pod zemljom“ i prije nego što je oluja udarila. „Sada su, pak, pod zemljom tri do četiri metra.“³²

Dijelom svijeta, okrutna stvarnost sve toplijeg svijeta lomi se na okrutnoj logici šrednje i otkriva koliko je neodrživo izgledjivati javnu sferu upravo u trenutku kad nam je najpotrebnija. Poplave koje su zimi 2013./2014. pogodile Ujedinjeno Kraljevstvo istinska su kušnja za svaku vladu – potopljene su tisuće domova i radnih mjesta, stotine tisuća kuća i drugih zgrada ostale su bez struje, farme su ostale pod vodom, nekoliko željezničkih linija bilo je tjeđinama u prekidu – sve se urotilo u cilju stvaranja onoga što je jedan viši dužnosnik nazvao „gotovo neviđenom prirodnom katastrofom“. I to dok se zemlja još oporavljala od prethodne razorne oluje koja je udarila samo dva mjeseca ranije.³³

Te poplave pokazale su se naročito neugodnima za koalicijsku vladu pod vodstvom konzervativnog premijera Davida Camerona zato što je, tri godine prije toga, strelala Upravu za okoliš, zaduženu za borbu s poplavama. Od 2009. godine u upravi je nestalo 1.150 radnih mjesta, dok je još 1.700 čekalo rezove – dakle, sve u svemu, oko četvrtine njezine ukupne radne snage. Godine 2012. *The Guardian* otkriva da je „gotovo 300 planova za obranu od poplava diljem Engleske ostalo nerealizirano zbog vladinih proračunskih rezova“. Ravnatelj Uprave otvoreno je, prilikom zadnjeg niza rezova, izjavio da će „to utjecati na sposobnost nadzora poplava“.³⁴

Cameron ne niječe klimatske promjene, što cijeli slučaj čini još nevjerojatnijim – obogaljio je upravu odgovornu za zaštitu javnosti od porasta razine voda i razornih oluja; dvije dobro poznate posljedice klimatskih promjena. A njegove pohvale velikim naporima, upućene osobiju koje je preživjelo njegovu sjekiru, slaba su utjeha. „Stamota je što vlada s velikim zadovoljstvom rezanje troškova stavlja ispred javne sigurnosti i zaštite obiteljskih domova“, u otrovnom pripitčenju izjavili su sindikalisti, predstavnici Uprave. „Ne mogu imati i ovce i novce – jednom rečenicom hvaliti sjajan posao zaposlenika Uprave, da bi drugom najavili nove, štetne rezove.“³⁵

U dobrim vremenima lako je blatiti „veliku vlast“ i govoriti o neizbježnim uštedama. No u trenucima katastrofe gotovo se svi odriču svoje slobodnotržinske religije i žele biti sigurni da im vlast štiti kožu. I možemo biti sigurni da će ekstremne klimatske katastrofe – superoluja Sandy, tajfun Haiyan na Filipinima, kao i poplave u Britaniji, dakle katastrofe koje su do neprepoznatljivosti unakazile obale, poharale milijune domova i pobile tisuće ljudi – pritištati i dalje.

Tijekom sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, u svijetu je prijavljeno 660 katastrofa: suše, poplave, ekstremne temperature, šumski požari i oluje. Prvo desetljeće 21. stoljeća zareklo ih je 3.322 – pet puta više. Što je zapanjujući porast u samo tri desetljeća, a jasno je da se globalno zatopljenje ne može oprijeti kao njihov „jedini“ uzrok. Klimatski znaci također su jasni. „Neupitno je da su klimatske promjene povećale učestalost određenih vrsta ekstremnih pojava“, izjavio mi je klimatolog Michael Mann. „Suše, snažne uragane, supertajfune, učestalost i intenzitet toplinskih valova, kao i moguće druge vidove ekstremne klime o čijim se pojedinostima i dalje raspravlja u znanstvenoj zajednici.“³⁶

Unatoč tome, tijekom ista ta tri desetljeća gotovo su sve vlasti svijeta neprimjetno nagrizale zdravlje i otpornost javne sfere. I upravo takvo zanemarivanje, uvijek iznova, prirodne nepogode pretvara u protuprirodne katastrofe. Oluje udaraju po zanemarenim branama. Obilne kiše izazivaju povrat i začepljenje odvodnih sustava. Šumski požari otimaju se nadzoru zbog manjka radnika i opreme za borbu protiv njih (u Grčkoj vatrogasne službe nisu u stanju kupiti gume za kamione kojima gase šumske požare). Pripadnici hitnih službi danima se vode kao nestali poslije velikih uragana. Mostovi i tuneli, neodržavani godinama, urušavaju se pod dodatnim pritiskom.

Troškovi borbe s sve ekstremnijim klimatskim uvjetima doslovno su astronomski. U Sjedinjenim Državama svaka teža katastrofa stoji porezne obveznike više od milijardu dolara. Štete od superoluje Sandy procjenjuju se na 65 milijardi. I to samo godinu dana nakon što je uragan Irene ostavio 10 milijardi štete – što je samo jedna epizoda u godini koju je, samo SAD, platio 14 milijardi. Globalno gledajući, 2011. nosi naslov najskuplje godine za katastrofe, u kojoj su ukupne štete dostigle iznos od 380 milijardi dolara. Dok su tvorci politike i dalje prikivani stiskom logike srednje, rastući troškovi rješavaju se rezovima svakodnevnih javnih potrošnje, što će društva još više izložiti u trenutku sljedeće katastrofe. Riječ je o klasičnom začaranom krugu.³⁷

Nikad nije bilo pametno na takav način zanemariti temelje našeg društva. U kontekstu klimatskih promjena, pak, takva odluka djeluje suicidalno. Morat će se povesti mnoge važne rasprave o najboljem načinu reakcije na klimatske promjene – zaštitni zidovi ili obnova ekosustava? Decentralizirani obnovljivi izvori, goleme elektrane na vjetar u kombinaciji s prirodnim plinom, ili pak atomska energija? Malene organske farme ili industrijski prehrambeni sustavi? Ipak, ne postoji scenarij u kojem možemo izbjeći ratne razine potrošnje u

javnom sektoru – ne, ako želimo spriječiti katastrofalne razine zagrijavanja i na najmanju mjeru svesti razornu snagu budućih oluja.

Nije nikakva tajna gdje bi trebalo trošiti javni novac. Većim dijelom trebao bi se slijevati u ambiciozne projekte smanjenja emisija o kojima smo već govorili – „pametne mreže“, laku željeznicu, gradski sustav kompostiranja, uređivanje zgrada, vizionarske transportne sustave, preoblikovanje urbanih sredina kojim bi nas se spasilo da polovicu života ne provodimo u prometnim čepovima. Privatni sektor nije prikladan da na sebe preuzme najveći dio tih velikih infrastrukturnih ulaganja – ako želimo da usluge budu dostupne, što je preduvjet njihove učinkovitosti, onda stope profita koje privlači privatne investitore jednostavne ne bi smjele postojati.

Dobar primjer je javni prijevoz. U ožujku 2014., kad je zagađenje zraka u francuskim gradovima dostiglo opasne razine, pariški dužnosnici brzo su donijeli odluku kojom su na tri dana vozače osobnih automobila odvratili od vožnje. Privatni vlasnici vjerojatno bi se tvrdoglavo opirali takvim mjerama. A po svakoj logici, naši transportni sustavi trebali bi jednakom hitnošću reagirati i na opasno visoke razine atmosferskog ugljika. Umjesto da se dopušta porast cijena prijevoza autobusom i podzemnom željeznicom, uz istodobno urušavanje kakvoće usluga, morali bismo spuštati cijene i širiti lepezu usluga – bez obzira na troškove.

Javna sredstva moraju se odlijevati i u jednako važne iako ne toliko glumurozne projekte i usluge koji će nam pomoći pripremiti se za nadolazeće loše vrijeme. To uključuje zapošljavanje većeg broja vatrogasaca kao i poboljšanje zaštita od oluje. Kao i nove, neprofitne pakete osiguranja za slučaj katastrofa kako oni koji su u uraganu ili šumskim požarima izgubili sve ne bi bili ostavljeni na milost i nemilost privatnih osiguravatelja koji se već prilagođavaju klimatskim promjenama izbjegavanjem isplata i silovanjem žrtava golemim povećanjem premija. Kako govori Amy Bach, suosnivačica pravničke skupine iz San Francisca, United Policyholders, osiguranje od katastrofe sve više nalikuje na zdravstveno osiguranje. „Moramo se svim snagama boriti da iz sustava iskorijenimo motivaciju profitorom kako bi mogao funkcionirati učinkovito i svrhovito, pritom nestvarajući nemoralne direktorske plaće i bonuse, kao i dioničarsku zaradu. Takav model neće biti održiv. Javno osiguravajuće društvo sučeljeno s klimatskim promjenama nije održiv poslovni model za krajnjeg korisnika, za potrošača.“³⁸ Ili to ili kapitalizam katastrofe besplatan za sve – ponuđeni su kao izbor.

Takvi su vidovi poboljšanja u mnogo većoj potražnji u zemljama u razvoju kao što su Filipini, Kenija i Bangladeš, koji već proživljavaju neke od najgorih klimatskih udara. Stotine milijardi dolara hitno su potrebne za izgradnju valobrana; skladišnih i distribucijskih mreža za hranu, vodu i lijekove; sustava ranog upozoravanja te skloništa za uragane, ciklone i cunamije – kao i javne zdrav-

svrene sustave kadre nositi se s povećanjem učestalosti s klimom povezanih bolesti, poput malarije.³⁹

Iako su potrebni i mehanizmi koji štite od državne korupcije, te države ne bi smjele svoje proračune za zdravlje i obrazovanje trošiti na skupe planove osiguranja otkupljene od transnacionalnih kompanija – a to se upravo događa. Njihovi državljani trebali bi primati izravnu odštetu od država (i tvrtki) najodgovornijih za zagrijavanje planeta.

Tko zagađuje, neka plati

U ovom trenu svaki suvisli čitalac upitao bi se, kvragu, kako ćemo sve to platiti? To je temeljno pitanje. Istraživanjem koje je 2011. proveo Odjel za ekonomska i socijalna pitanja Ujedinjenih naroda analiziralo se koliko bi čovječanstvo platilo »pobjedu nad siromaštvom, povećanje proizvodnje hrane kojim bi se izbrisala glad, bez uništavanja zemlje i vodenih resursa, i pritom izbjeglo katastrofalne klimatske promjene«. Cijena je iznosila 1,9 bilijuna dolara godišnje, sljedećih četrdeset godina – »uz to da bi se najmanje polovica potrebnih ulaganja realizirala u zemljama u razvoju.«⁴⁰

Kao što znamo, gotovo posvuda javna potrošnja ide u suprotnom pravcu, osim u šaćici brzorastućih, takozvanih novorođenih ekonomija. U Sjevernoj Americi i Europi, ekonomska kriza iz 2008. i danas koristi se kao izlika za rezanje međunarodne pomoći i ograničavanje domaćih klimatskih programa. Diljem južne Europe, ekološki programi i regulacije grubo se ukidaju – najtragičniji primjer je Španjolska, koja je, suočena sa silovitim pritiskom srednje, radikalno srezala subvencije za projekte obnovljive energije, čime je solarne i vjetroelektrane bacila u propast i pozatvarala ih. Velika Britanija pod Davidom Cameronom također reže potpore obnovljivoj energiji.

Dakle, ako prihvatimo da su vlade u bankrotu te da vjerojatno neće uvesti »kvantitativno olakšanje« (ažur – tiskanje novca) za klimatski sustav kao što to čine za banke, odakle bi onda trebao izniknuti novac? Budući da nam je ostalo još samo nekoliko kratkih godina da drastično smanjimo emisije, jedini racionalan put napretka jest potpuno prihvatanje načela već odavno ukortjenog u zapadnom pravu – tko zagađuje, neka plati.

Naftne kompanije desetljećima znaju da njihov temeljni proizvod zagrijava planet, no ne samo da se nisu uspjele prilagoditi toj stvarnosti nego su i aktivno na svakom koraku zaustavljale napredak. U međuvremenu, naftne kompanije i dalje su među najprofitabilnijim korporacijama u povijesti – između 2001. i 2010. pet vodećih naftnih kompanija ostvarilo je 900 milijardi dolara profita. ExxonMobil i dalje je rekorder u najvišim korporacijskim profitima ikad zabilježenima u Sjedinjenim Državama – 41 milijarda dolara 2011. i 45 milijardi dolara 2012. godine. Jednostavno rečeno, te tvrtke su bogate zato što su troš-

kove čišćenja vlastita otpada prebacile na grbaču običnih ljudi diljem svijeta. Takva se situacija mora korjenito promijeniti.⁴¹

No neće se promijeniti bez radikalne akcije. Više od desetljeća nekoliko naftnih divova tvrdi da svojevrijem koristi profit za ulaganja u prijelaz na obnovljivu energiju. Godine 2000. British Petrol prekrstio se u »Beyond Petroleum«, pa čak i promijenio logo u sunčev krug, takozvani »Helijev znamen, prema bogu Sunca iz antičke Grčke«. (»Mi nismo naftna kompanija«, izjavio je tadašnji glavni direktor sir John Browne i »svjesni smo da svijet želi gorivo s manje ugljika. Mi želimo stvoriti takve mogućnosti.«) Chevron je, sa svoje strane, pokrenuo agresivnu reklamnu kampanju u kojoj izjavljuje kako je »vrijeme da naftne kompanije stanu u obranu obnovljivih izvora... Mi se slažemo«. No, kako otkriva istraživanje koje je proveo Centar za američki progres, samo je 4 posto od 100 milijardi ukupnog profita Velike petorke 2008. godine otišlo »u projekte obnovljive i alternativne energije«. Umjesto toga, svoj profit i dalje prelijevaju u džepove svojih dioničara te u nemoralne direktorske plaće (Exxonov direktor Rex Tillerson zaraduje više od 100.000 dolara dnevno), kao i nove tehnologije osmišljene za ekstrakciju još prijavljivih i opasnijih fosilnih goriva.⁴²

Unatoč porastu potražnje za obnovljivim izvorima, postotak koji naftne kompanije izdvajaju za njih smanjuje se – do 2011. najveći dio Velike petorke trošio je manje od 1 posto ukupnih rashoda na alternativnu energiju – Chevron i Shell izdvojili su nimalo impresivnih 2,5 posto. Godine 2014. Chevron je još više zatvorio slavinu. Prema *Bloomberg Businessweeku*, zaposlenicima Odjela za obnovljivu energiju, koji su skoro udvostručili svoje ciljne profite, rečeno je »da će sredstva za njihove zadaće presušiti« te su poticali da »potraže druge poslove«. Chevron je također počeo rasprodavati poslove koji su razvijali zelene projekte za vlade i školske okruge. Analitičarka naftne industrije Antonia Juhasz ovakvo je primijetila: »Čovjeku to ne bi bilo jasno iz njihovih reklamnih kampanja, no najveće svjetske naftne kompanije potpuno su se povukle s područja alternativne energije ili su u velikoj mjeri smanjile ulaganja u ime udvostručenja ulaganja u mnogo riskantnije i razornije izvore nafte i prirodnog plina.«⁴³

S obzirom na takvo stanje stvari, može se sa sigurnošću pretpostaviti da će naftne kompanije financijski pripomoći prijelaz na obnovljivu energiju kao i pokriti šire troškove klimatske krize uzrokovane ponajviše njihovim zagadjivanjem, samo ako ih na to prisili zakon. Baš kao što su duhanske kompanije bile primorane platiti troškove odvikavanja od pušenja, a BP je morao pokriti najveći dio troškova čišćenja nafte razlivena u Meksičkom zaljevu, krajnje je vrijeme da industrija podijeli troškove nastale zbog klimatske krize. Sve je više dokaza da financijskom svijetu sviče što se sprema. Godine 2013. u godišnjem izvješću o »Globalnim rizicima«, Svjetski ekonomski forum (domaćin godišnjeg okupljanja kreme svjetske elite u Davosu) otvoreno izjavljuje: »Iako aljaško selo Kivalina – kojem prijeti »zatiranje« uzrokovano klimatskim promjenama

– nije uspjelo podnijeti 400 milijuna dolara vrijedan odšterni zahjev i tužbu protiv naftnih kompanija i ugljenokopa, budući tužitelji mogli bi imati više uspjeha. Prije pet desetljeća, američka duhanska industrija nije ni sanjala da će 1997. pristati isplatiti 368 milijardi dolara odšteta zbog narušenog zdravlja.⁴⁴ No, to se dogodilo.⁴⁵

Pitanje glasi: kako zaustaviti da se profiti nastali iskorištavanjem fosilnih goriva i dalje slijevaju u direktorske čekove i džepove dioničara – i kako to provesti što brže, prije nego što tvrtke postanu mnogo manje profitabilne ili ostanu bez posla zato što smo se prebacili na nov energetske sustav? Kako navodi Izvješće o globalnim rizicima, zajednice teško pogođene klimatskim promjenama već su nekoliko puta pokušale preko suda izvući odštete, no dosad to nije urodilo uspjehom. Velik porez na ugljik bio bi izravan način da se izvuče dio profita, sve dok sadrži širokogrudan mehanizam preraspodjele – porezne olakšice ili kredit na prihode – kojim se siromašnim potrošačima, kao i onima iz srednje klase nadoknađuje porast cijena goriva i grijanja. Kako ističe kanadski ekonomist Marc Lee, pod uvjetom da je ispravno osmišljen, „moguće je imati progresivan sustav oporezivanja ugljika koji smanjuje nejednakost podizanjem cijene emisija stakleničkih plinova.“⁴⁶ Još izravniji put do dijela tog zagađivačkog profita bio bi da vlade dogovore mnogo viša davanja za vađenje nafte, plina i ugljena, a da prihodi odlaze u „zaklade za očuvanje“ koje bi se bavile stvaranjem budućnosti nakon fosilnih goriva, kao i za pomoć zajednicama i radnicima u prilagodbi toj novoj stvarnosti.

Moguće je sa sigurnošću zaključiti da će se naftne kompanije opirati svim novim pravilima što zadiru u njihov profit, tako da stroge kazne, među njima i poništavanje korporacijskih povelja, moraju biti aduti u igri. Tvrtke će prijebiti obustavljanjem nekih projekata, no nakon što su multinacionalne kompanije poput Shella potrošile milijarde da pokrenu rudnike i izgrade platforme potrebne za vađenje fosilnih goriva, malo je vjerojatno da će se odreći infrastrukture samo zbog povećanih nameta. (Iako će se žestoko žaliti i vjerojatno tražiti odštete na trgovačkim sudovima.)

No ekstrakcijske industrije ne smiju biti jedine mete načela „tko zagađuje, neka plati“. Američka vojska je, prema nekim izvješćima, najveći pojedinačni potrošač nafte na svijetu. Godine 2011. Ministarstvo obrane ispuštilo je minimalno 56,6 milijuna metričkih tona CO₂ u atmosferu – više od američkih pogona ExxonMobila i Shella zajedno.⁴⁶ Dakle, i tvrtke koje proizvode naoružanje moraju platiti svoj dio. Automobilska industrija mora odgovarati za mnogo toga, jednako kao i brodogradnja i zračna industrija.

Štoviše, postoji jednostavna i izravna međusobna povezanost bogatstva i emisija – više novca obično znači više letova, vožnje, plovitbe i napajanja većeg broja nastambi. Jedno istraživanje njemačkih potrošača navodi na zaključak da navike putovanja najbogatije klase urječu na klimu 250 posto više od njihovih najsiromašnijih susjeda.⁴⁷

To znači da bi svaki pokušaj oporezivanja takve nesvakidašnje koncentracije bogatstva na samom vrhu ekonomske piramide – što savršeno uvjerljivo dokumentira Thomas Piketty među brojnim drugima – ako ga se dijelom skrene u financiranje borbe protiv klimatskih promjena, zapravo natjerao zagađivače da plate. Gar Lipow, novinar i stručnjak za klimatske i energetske programe, govori ovako: „Trebali bismo oporezivati bogate zato što je to pošteno i zato što bi time većini osigurali bolji život i napredniju ekonomiju. A prikupljanje sredstava za spas civilizacije i smanjenje opasnosti od izumiranja čovječanstva još je jedan dobar razlog da se bogatima pošteno naplati njihov dio poreza.“ Ipak, mora se reći da se načelo „tko zagađuje, neka plati“ ne bi trebalo ograničiti samo na superbogate. Kako tvrdi Stephen Pacala, ravnatelj Instituta za okoliš na Princetonu i zamjenik ravnatelja Princetonske inicijative za prijelaz s ugljika, otprilike 500 milijuna najbogatijih na planetu odgovorno je za otprilike polovicu ukupnih globalnih emisija. To uključuje bogate u svim državama svijeta, naročito u zemljama poput Kine i Indije, kao i značajan dio srednje klase u Sjevernoj Americi i Europi.⁴⁸

Gledajući sve zajedno, ne manjka mogućnosti da se ravnomjerno izvuku sredstva za borbu s nadolazećim olujama, uz istodobno drastično smanjenje emisija kako bi se spriječilo katastrofalno zagrijavanje.

Pogledajte ovaj popis, koji ni izdaleka nije konačan.

- Smanjenje davanja na financijske transakcije – koje bi pogodilo trgovanje dionicama, derivatima i drugim financijskim instrumentima – svake godine na globalnoj razini moglo bi donijeti 650 milijardi dolara, sukladno rezoluciji Europskog parlamenta iz 2011.
- Godine (štoviše, povoljno bi djelovalo na usporavanje financijskih spekulacija).⁴⁹
- Zarivanje poreznih oaza stvorilo bi još blaga. Britanski Tax Justice Network procjenjuje da je 2010. godine neprijavljeno privatno financijsko blago uloženo u poreznim oazama diljem svijeta dostiglo vrijednost između 21 i 32 bilijuna dolara. Kad bi taj novac isplivao na sunce i postao podložan 30-postotnoj poreznoj stopi, osvarilo bi se najmanje 190 milijardi dolara poreza na prihod svake godine.⁵⁰
- 1-postotni „porez za milijardere“ koji zagovaraju Ujedinjeni narodi, osigurao bi godišnji prihod od 46 milijardi dolara.⁵¹
- Rezanjem vojnih budžeta svih deset vodećih vojnih potrošača za 25 posto oslobodilo bi se još 325 milijardi dolara godišnje – sukladno brojkama iz 2012. godine, koje u svom izvješću iznosi Štokholmski

⁴⁴ I baš zato usporo nametanje kontrole radanja kao rješenja problema klimatskih promjena služi samo kao skatanje pozornosti i moralna slijeпа ulica. Kao što iskazivanje jasnog pokazivača, najmanjšajji uzrok povećanja emisija nisu reproduktivne navike siromašnih nego potrošačke navike bogatih.

međunarodni institut za mirovna istraživanja. (A to je zacijelo najvrđi od svih oraha, naročito u SAD-u.)⁵²

- 50 dolara poreza po metričkoj toni CO₂ emitiranoj u razvijenim zemljama donijelo bi godišnje 450 milijardi dolara, dok bi skromniji namet od 25 dolara i dalje donio 250 milijardi dolara godišnje – tako stoji u izvješćima za 2011. godinu Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda, Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) i drugih.⁵³
- Konzervativno gledajući, rezanje subvencija za fosilna goriva uštedjelo bi vladama 775 milijardi dolara godišnje, prema procjenama što su ih 2012. godine iznijeli Oil Change International i Natural Resources Defense Council.⁵⁴

Kad bi se sve te mjere skupile na hrpu, godišnje bi se njima moglo prikupiti više od 2 bilijuna dolara.⁵⁵ Što je svakako dovoljno za izrazito dobar početak financiranja Velike tranzicije (i izbjegavanje Velike depresije). U sve to ne ubrajaju se povećana prava za ekstrakciju fosilnih goriva. Naravno, kako bi profunkcionirao i jedan od tih poreznih rezova, glavne vlade morale bi koordinirati svoje djelovanje kako se korporacije ne bi imale gdje skriti – što je teška zadaća, iako ne i nemoguća; ona o kojoj se često razglaba na samitima skupine G20.

Osim proste činjenice da je novac prijeko potreban, postoje i praktični politički razlozi zbog kojih je nužno predvoditi financiranje borbe protiv klimatskih promjena prema principu „tko zagađuje, neka plati“. Kao što smo vidjeli, reakcija na klimatsku krizu može velikom broju ljudi donijeti mnoge prednosti, ali stvarna će rješenja – prema definiciji – također iziskivati kratkoročne i srednjoročne žrtve i neugode. Ono što znamo od ranijih žrtvi načinjenih u ime krize – najvećim dijelom putem racioniranja, konzervacije i nadzora cijena za vrijeme svjetskih ratova – jest činjenica da uspjeh u potpunosti ovisi o poimanju poštenja.

U Britaniji i Sjevernoj Americi za Drugog svjetskog rata, primjerice, svi slojevi društva morali su se snalaziti s manje nego prije, čak i oni najbogatiji. Unatoč tome, iako je ukupna potrošnja u Ujedinjenom Kraljevstvu pala za 16 posto, unos kalorija među siromašnima porastao je za vrijeme rata, s obzirom na to da je racioniranje stanovništvu s niskim prihodima pružalo više nego što bi si inače mogli priuštiti.⁵⁶

Naravno, bilo je tu varanja i crne burze napretek, no ti programi uživali su opću potporu jer su, barem teoretski, bili poštene. U tim državnim kampanjama povezanim s ratnim programima prevladavala je tema jednakosti: „Pošten udio svima“, bio je temeljni slogan u Ujedinjenom Kraljevstvu, dok je u Sjedinjenim Državama on glasio: „Dijeli i podijeli pravedno“ te „Proizvedi, očuvaj, dijeli i igraј pošteno“.⁵⁷ Pamflet Ureda za nadzor cijena iz 1942. tvrdi kako je racioniranje dio američke tradicije. „Što je racioniranje?“ pita se.

Kao prvo, razmotrimo dobro što racioniranje nije. Ono nije skapanje ni dugački redovi za kruh, kao ni loša roba. Ono je zajednički plan za pravednu podjelu zaliha koje imamo svima onima kojima su potrebne. Drugo, ono nije „neameričko“. Prvi naseljenici u ovoj zemlji, suočeni s manjkom hrane i odjeće, ujedinili su svoje dragocjene zalihe te ih dijelili svima podjednako. I tada je to bila američka ideja kao što je i danas: dijeliti i podijeliti pravedno – žrtvovati se kad ustreba, ali žrtvovati se zajedno kad to zahtijeva dobrobit domovine.⁵⁸

Vlade su se također pobrinule za javno raskrinkavanje bogatih i dobro povezanih pojedinaca koji su kršili pravila te su tako odašiljale poruku da neće biti izuzetaka. U Velikoj Britaniji filmske su zvijezde, kao i korporacije poput Woolwortha i Sainsburyja, završile na sudu zbog kršenja propisa o racioniranju. U Sjedinjenim Državama podignute su optužnice protiv nekih od najvećih korporacija u zemlji. Nije bila nikakva tajna da je mnogim velikim američkim proizvođačima sustav racioniranja bio mrzak – lobirali su protiv njega uvjereni kako urušava vrijednost njihovih brendova. Ipak, bili su ga primorani prihvatiti.⁵⁹

Takva percepcija poštenja – da se određen niz pravila primjenjuje na velike jednako kao i na male – dosad još ne postoji u našoj zajedničkoj reakciji na klimatske promjene. Desetljećima se obične ljude moli da gase svjetla, odjave vaju veste i masno plaćaju neotrovne proizvode za čišćenje kao i obnovljivu energiju – a zatim gledaju kako oni najveći zagađivači nekažnjeno mogu povisivati razine emisija. I tako je sve otkako se američki predsjednik Jimmy Carter u srpnju 1979. godine obratio naciji, govoreći o činjenici da „prevelik broj ljudi naginje klanjanju samozadovoljstvu i potrošnji. Ljudski identitet više ne definiraju čovjekova djela, nego čovjekovo imanje“. Amerikance je poticao da „za vlastito, kao i za dobro nacije ne putuju nepotrebno, da dijele automobile ili se što više koriste javnim prijevozom, da se jedanput tjedno ne koriste automobilima, da poštuju ograničenja brzine i da termostatima štede gorivo. Svaki takav čin očuvanja više je nego zdravorazumski – kažem vam, to je domoljubno djelo“.⁶⁰

Poslanica je isprva naišla na povoljan prijem, no kasnije su je osuđivali kao „bolestan“ govor te su je često navodili kao jedan od razloga zašto je Carter izgubio drugi mandat u borbi protiv Ronalda Reagana. Iako nije govorio o klimatskim promjenama nego o široj „krizi samopouzdanja“ nastaloj zbog manjka energije, govor se i dalje spominje kao dokaz da je svaki političar koji od glasača zahtjeva da se žrtvuju u ime rješenja ekološke krize potpuno suicidalan tip. Upravo je ta procjena oblikovala lažni pozitivizam svih kasnijih ekoloških poruka.

Dakle, zanimljivo je primijetiti da je pokojni intelektualac Christopher Lasch, jedan od ključnih Carterovih savjetnika u nastajanju tog ozloglašenog govora, bio jedan od njegovih najžešćih kritičara. Autor knjige *Narcistička kultura* (*The Culture of Narcissism*) svim je silama nagovarao predsjednika da ublaži poruku o osobnoj štednji, jamčeći temeljnu jednakost i socijalnu pravdu. Kako Lasch, godinama poslije, otkriva novinaru, Carteru je savjetovao da „ubaci više populističkih konstrukcija u svoju osudu američkog potrošačkog mentaliteta... Bio je potreban program koji je tražio žrtve – to stoji – no trebalo je jasno poručiti da će se te žrtve raspodijeliti jednako“. A to bi, nastavio je Lasch, značilo „da će oni najsposobniji za žrtvovanje biti oni na koje je pao teret žrtve. To sam mislio kad sam spomenuo populizam“.⁶¹

Ne možemo znati bi li reakcija bila drugačija da je Carter poslušao savjeti i izložio plan očuvanja koji bi otpočeo s onima koji su najviše zagovarali i zadržali takvom nerazumnom potrošnjom. Znamo da su reakcije na klimatske promjene koje i dalje cijelo breme stavljaju na pojedinačnog potrošača osuđene na propast. Primjerice, godišnje istraživanje „britanskog raspodješenja javnosti“, koje provodi neovisni NatCen Social Research, postavilo je 2000. niz pitanja o klimatskoj politici te je isto istraživanje ponovilo 2010. godine. Pokazalo se da, „dok je prije deset godina 43 posto ispitanih izjavilo da su voljni plaćati više kako bi zaštitili okoliš, danas to izjavljuje samo 26 posto ispitanih“. Primijećen je sličan pad u razmjeru onih spremnih plaćati više poreze (31 naprema 22 posto), „no pad je manji u odnosu na rezanje životnog standarda (26 naprema 20 posto)“.⁶²

Takvi rezultati, kao i oni njima slični, navode se kao dokaz da se u vremenima ekonomskih tegoba ljudima živo fućka za skrb prema okolišu. Ali ankete to ne dokazuju. Istina, došlo je do opadanja u spremnosti pojednaca da ponese financijsko breme borbe s klimatskim promjenama, ali ne zato što su vremena – ekonomski – teška. Zapadne vlade reagirale su na ta teška vremena – stvorena podivjalom pohlepom i korupcijom u krugovima njihovih najbogatijih građana – zahtijevajući upravo od onih najmanje odgovornih da podnesu breme. Nakon što su bankarsku krizu isplatili rezovima u obrazovanju, zdravstvenoj skrbi i socijalnoj sigurnosti, je li čudno da ratoborna javnost nije nimalo raspoložena izvlačiti naftne kompanije iz krize koju ne samo što su stvorile nego je i dalje aktivno produbljuju?

Vrijedi primijetiti da većina tih istraživanja ne propituje što ispitanici misle o povećanju poreza za bogate i ukidanju subvencija za fosilna goriva – što su neki od najomiljenijih postojećih programa. Također vrijedi zamijetiti da je američko istraživanje provedeno 2010. godine – dok je država još posrta pod teretom ekonomske krize – ispitivalo birače bi li podržali plan kojim bi se „naftne i rudarske tvrtke natjeralo da plate za prouzročeno zagađenje. Time bi se potaklo stvaranje novih radnih mjesta i novih tehnologija u čistim sektorima, poput energije vjetra, solarne i atomske energije. Prijedlog također

ima namjeru zaštititi radničke obitelji te bi najveći dio prikupljenih sredstava vratio izravno američkom narodu, poput neke vrste povrata poreza, što bi poštedjelo većini obitelji“. Istraživanje je otkrilo da tri četvrtine birača, među njima golemu većina republikanaca, podržavaju tako uobličeni prijedlog – oštro mu se protivilo samo 11 posto. Plan je bio sličan prijedlogu poznatom kao „Gornja granica i dividenda“, koji je u to vrijeme podržavala skupina senatora, no koji američki Senat nikad nije ozbiljnije razmatrao.⁶³

A kada je u lipnju 2014. godine Obama konačno otkrio planove kojima bi Uprava za zaštitu okoliša ograničila emisije stakleničkih plinova iz postojećih energetske postrojenja, „ugljenarski lobi“ bunio se na sva zvana, no podrška javnosti bila je čvrsta. Prema jednoj anketi, 64 posto Amerikanaca, među njima velik broj republikanaca, podržalo je program iako je to značilo da će vjerojatno za energiju svaki mjesec plaćati više.⁶⁴

Pouka svega toga ne glasi da ljudi suočeni s klimatskom krizom nisu spremni na žrtvu. Problem se skriva u našoj kulturi *ishitrena* žrtvovanja, u kojem se od pojedinca traži da plaćaju više za navodno zeleno i čisto dok velike korporacije izbjegavaju pravila i ne samo da odbijaju promijeniti svoje ponašanje nego hrle naprijed s još većim zagađenjima. Savršeno je razumljivo da će, suočeni s tim, ljudi izgubiti velik dio entuzijazma koji je pratio prve dane klimatskog pokreta te će jasno dati do znanja da je s žrtvama gotovo sve dok se ponuđena politička rješenja ne sagledaju kao poštena. No to ne znači da se srednja klasa izvukla. Za financiranje socijalnih programa koji će omogućiti poštenu tranziciju, porezi se moraju podići svima osim siromašnima. No ako će se prikupljena sredstva trošiti u socijalnim programima i uslugama kojima se smanjuje nejednakost i životi postaju sigurniji i manje ranjivi, onda će se i stav javnosti prema poreznoj politici najvjerojatnije također promijeniti.

*

Budimo jasni – bit će nevjerojatno teško uvjeriti vlade gotovo svih zemalja svijeta da primijene mehanizme klimatske preraspodjele koje sam ovdje iznijela. No moramo jasno iznijeti i samu prirodu izazova – ne stoji to da smo „mi“ švorc niti da nam manjka mogućnosti. Naša politička kasta porpuno je nespretna tražiti sredstva (osim u vidu priloga za kampanje), dok se ona korporacijska očajnički opire poštenom plaćanju svoga dijela.

Kad se sve sagleda na taj način, gotovo da i ne iznenaduje što naši vode nisu činili ništa čime bi izbjegli klimatsko krizu. Čak i da se uvedu agrarne mjere naplate zagađivačima, nije baš jasno bi li trenutačna politička klasa znala što bi učinila s novcem. Mijenanje temelja našeg društva – energije koja pokreće našu ekonomiju, način kretanja, ustroj najvećih gradova – ne svodi se na ispisivanje nekoliko čekova. Za to je potrebno smionost i dugoročno planiranje na svim razinama vlasti, i volja da se suprotstavimo zagađivačima čije

nas djelovanje sve više dovodi u pogibiju. A to se neće dogoditi sve dok se plan oslobađanja korporacija koji našu političku kulturu oblikuje već tri i pol desetljeća jednom zauvijek ne pokopa.

Baš kao što strahuju oni koji u Institutu Heartland poriču postojanje klimatskih promjena, postoji izravna povezanost između rušenja fosiliziranih pravila slobodnog tržišta i brzog napretka borbe protiv klimatskih promjena. Ako se kolektivno želimo suočiti s kolosalnim razmjerima te krize, čvrst socijalni pokret morat će zahtijevati (i stvoriti) političko vodstvo koje će biti voljno najerari zagađivače da plate nasranak na klimu otporne javne sfere, ali i spremno za dva zaboravljiva umijeća: dugoročno javno planiranje i odbijanje moćnih korporacija.

4.

PLANOVI I ZABRANE

Davanje nevidljivoj ruci po pristima i stvaranje pokreta

„Postmodernizam je odvojio sadašnjost od svake budućnosti. Reklame u dnevnim medijima nadodaju odvajanje od prošlosti. Što znači da je kritično mišljenje postalo siročje u sadašnjosti.“

John Berger, *Keeping a Rendezvous*, 1991.¹

„Pouzdanu zelena tvrtka jest tvrtka kojoj zakon nalaže da bude zelena.“

Gus Spehn, bivši dekan Fakulteta šumarstva
i ekologije na Sveučilištu Yale, 2008.²

DA BI SE RAZUMJELO kako ideologija slobodnog tržišta nastavlja gušiti potencijal za borbu protiv klimatskih promjena, korisno je osvrnuti se na onaj najbliži trenutak kad je potrebna transformacijska promjena naizgled bila stvarna, čak i u Sjedinjenim Državama. Bilo je to 2009. godine, na vrhuncu svjetske financijske krize i prve godine Obamina mandata.

Lako je u retrospektivi biti pametan, ali budite strpljivi – zamisljati ono što je moglo biti, može pomoći da se razjasni ono što budućnost i dalje može donijeti.

Bio je to trenutak kad se povijest odvijala ubrzano, kad se gotovo sve činilo mogućim – i dobro i loše. Velik dio onoga što je pozitivne scenarije činilo mogućim bio je odlučan demokratski mandat koji je Obama upravo osvojio. Izbor je dobio na platformi koja je obećavala obnovu „umjerenjačke“ ekonomije i odnosu prema klimatskim promjenama kao, njegovim riječima, „mogućnosti, jer ako stvorimo novu energetska ekonomiju, u stanju smo stvoriti pet milijuna radnih mjesta... To može biti motor koji će nas odvesti u budućnost baš kao